

Berhema Mela Mehmûdê Bazîdîyî

KÊŞANA KARÊN KURDÎ

(Nirxandin - Metina Sadekirî, Latinîzekirî - Faksîmîle)

Mikail Bûlbûl - Mustafa Öztürk

**MEZOPOTAMYA
VAKFI**

Weşanên Weqfa Mezopotamyayê 7, Ziman 5

Berhema Mela Mehmûdê Bazîdiyî, Kêşana Karên Kurdî
(Nirxandin - Metina Sadekirî, Latinîzekirî - Faksîmîle)

Çapa Yekem: Kanûna Pêşîn 2020, Stenbol

ISBN: 978-605-80975-6-8

© **Weqfa Mezopotamyayê**

Mezopotamya Eđitim Bilim Sanat Sađlık ve Kùltùr Vakfı İktisadi İřletmesi
Hemû mafên vê pirtùkê parastî ne bê destûr nayê kopîkirin.

Nivîskar: Mikail Bùlbùl, Mustafa Öztürk

Mîzanpaj: A Grafik Creative Solutions - www.agrafik.web.tr

Bergsazî: Hasan Asan

Çapxane: Aliođlu Matbaacılık Bas. Yay. ve Kađ. San. Tic. Ltd. řti. Orta
Mah. Fatin Rùřtù Sk No: 1-3/A Bayrampařa-İstanbul. Tel: 0212 612 95 59

Sertifika No: 45121

Weqfa Mezopotamyayê

Mezopotamya Eđitim Bilim Sanat Sađlık ve Kùltùr Vakfı İktisadi İřletmesi
Urfa Yolu Üzeri, Çeysa Serhat Plaza A Blok
Kat:11 No: 29 Kayapınar/Diyarbakır

Sertifika No: 42382

Tel: 0412 229 40 50 - 0549 440 22 20

www.weqfamezopotamyaye.com

www.mezopotamyapirtuk.com

Mikail Bûlbûl

• Di sala 1978an da li Qosara Mêrdînê çêbûye. Mastera wî li Zanîngeha Mardin Artukluyê, li ser edebîyata kurdî ye. Li Zanîngeha Zaxoyê li ser sentaksa kurmançî doktora kirîye. Di salên 2012-2017an da li Zanîngeha Mardin Artukluyê wekî mamostayê beşa kurdi xebitî. Niha li Weqfa Mezopotamyayê wekî koordînator dixebite.

Mustafa Öztürk

• Di sala 1980yî da li Qosara Mêrdînê çêbûye. Perwerdehîya xwe ya bilind li ser edebîyata tirkî qedandîye. Di navbera salên 2002 û 2015an da mamostatîya ziman û edebiyata tirkî kirîye. Ji 2015an vir ve li Zanîngeha Mardin Artukluyê mamostatîya ziman û edebiyata kurdî dike. Hîn jî di qadên edebîyata kurdî, tirkî û berawirdkirina van her du edebîyatan da, xebatên xwe yê akademîk didomîne.

NAVEROK

PÊŞGOTIN..... VII

DESTPÊK

DESTPÊK Û SALOXDANA BERHEMÊ 1

BEŞA YEKEM

NIRXANDINA BERHEMA MELA MEHMUDÊ BAZÎDÎYÎ

Zimanê Bazîdîyî..... 5

A. MORFOLOJÎYA KARAN..... 10

1. Kar û dem..... 11

1.2. Dema niha..... 11

1.3. Dema borî 12

1.4. Dema Dahatî..... 12

2. Kar û avahî (voice)..... 13

2.1. Avahîya aktîf (active voice)..... 13

2.1. Avahîya pasîf (passive voice) 13

3. Raweya fermanî 13

4. Bikernav, berkarnav û formên karî 14

5. Têperî û têneperî 15

6. Karên lêkdayî..... 16

7. Rêkeftina cihnavî 16

8. Karên bêrêz 16

9. Forma ismê mekan ya karan 17

10. Hejmar di karan da..... 17

B. SENTAKS 18

ÇAVKANÎ..... 20

BEŞA DUYEM

METINA BERHEMÊ YA SADEKIRÎ

RÊBAZA SADEKIRINA METINÊ 25

METINA BERHEMÊ YA SADEKIRÎ 26

BEŞA SÊYEM

METINA BERHEMÊ YA LATÎNÎZEKIRÎ

ELFABEYA TRANSKRÎPSÎYONÊ JI BO METINÊ 63

METINA LATÎNÎZEKIRÎ 64

BEŞA ÇAREM

FAKSÎMÎLE..... 97

PÊŞGOTIN

Mela Mehmûdê Bazîdîyî berhema xwe ya “Kêşana Karên Kurdî” di sala 1886an da ji bo hînkirina kêşana karên kurdîya kurmancî nivîsîye. Navê berhemê ne ji alîyê Bazîdîyî ve lê ji alîyê A. Jabayî ve û bi frensizî wekî “Conjugaison des Verbes Kurdes” hatiye danîn ku kurdîya wê dibe “Kêşana Karên Kurdî”. Ev berhema Bazîdîyî jî wekî berhemên din gelekî giring e ku di koleksiyona Aleksandre Jabayî da cih girtîye. Di vê berhema tematîk da ji bilî morfolojîya karên kurdî, li ser sentaksa kurdî jî agahîyan giring hene.

Me di vê xebatê da, hem latînîzekirin û sadekirin û hem jî nirxandina berhema Bazîdîyî kirîye. Herweha me kopîya orjînal ya berhemê jî di beşa dawî da daye. Yanî di vê pirtûkê da çar beş hene ku beşa yekem nirxandina berhemê, beşa duyem metina berhemê ya sadekirî, beşa sêyem metina berhemê ya latînîzekirî û beşa çarem jî kopîya orjînal ya berhemê ye. Me metina resen, li gor kurmancîya îro sade kirîye ku zimanê wê sivik bibe û hêsantir bihê famkirin. Bi vî awayî her kes dikare bi hêsanî sûdeyê jê wergire. Sadekirin ji alîyê rastnivîsê ve, li gor rêz û rêçikên Rêbera Rastnivîsînê ya Weqfa Mezopotamyayê ve hatiye kirin. Metina latînîzekirî transkrîpsiyona metina resen e û bi herfên transkrîpsiyonê yê taybet hatiye kirin. Di beşa dawî da jî me metina resen ya bi herfên erebî daye ku mirov bikarin xwe bigihîjinê û xebatên cuda li ser wê bikin. Herweha bi vî awayî, berawirdkirina metina resen, latînîzekirî û sadekirî minkun dibe û bi vî awayî mirov dikarin şaşî û kêmasîyên me jî tesbît bikin. Lewra destnivîsên Bazîdî ji alîyê xwendinê ve hinekî zehmet in û mimkun e ku me jî şaşî kiribin.

Em ji bo Reşo Zîlanî spasdar in ku metina resen û ya latînîzekirî xwend û pêşniyazên xwe bi me ra par ve kirin. Şehab Welî wergerandina hin têbînî û îzahên bi fransizî kirin û em spasîya wî jî dikin. Herweha Sabîr Abdulahîzad jî kontrola peyv û beşên farisî kirin û em malavîya dikin. Dîsa em spasdarê Malmîsanij û in ku di xwendina hin peyvên da alîkarîya me kir.

Em kêfxweş in ku berhemeka weha giring pêşkêşî pirtûkxaneyê kurdî dikin û em hêvî dikin ku dê bigihîje ber destên gelek kesan û sûdeyê jê wergirin.

Mikail Bülbul - Mustafa Öztürk
Dîyarbekir - Mêrdîn, 2020

DESTPÊK Û SALOXDANA BERHEMÊ

Mela Mehmûdê Bazîdî bi berhemên xwe yên giring, yek ji kesên herî giranbiha yê rewşenbîriya kurdî ye. Wî bi xebatên xwe yên li ser dîrok, ziman û folklorê kurdan xizmetekê mezin kirîye. Herçend li ser dîroka çêbûna wî tiştekî teqez tune be jî li gor gelek kesan di 1797an da li Bazîdê çêbûye (Öztürk, 2017a, r. 17,19). Ji bo wefata wî dîsa dîrok ne teqez be jî wekî 1867 xuya dike (Öztürk, 2017b, r. 62).

Ev berhema ku di *Koleksiyona Aleksandre Jaba ya Destnivîsên Kurdî* da bi hejmarê KURD 46an cih digire, yek ji berhemên giring û dîrokî ye ji bo zimanê kurdî¹. Bazîdîyî di wereqa “23b”yê ya vê berhemê da hem behsa naverok û rêbazê hem jî armanca nivîsîna vê xebatê bi vî awayî dike û dîyar dike ku ev berhem yekser ji bo A. Jabayî nivîsîye:

Me'lûmê te bitin ku ev qewa'idêd ku di vê rîsalê da hatîye zikir û beyan kirin, ji usûlê qewa'idêd 'ilûmêd nehew û serfê ne. Weku kesek zihin bidetin di kitêbêd 'erebî danê evan qewa'idan dibîne û hem di kullê ef'alan dane jî carî dibin; 'imûmî ne, ne xisûsî ne. Derk, dirayet, fehîm, feraset divê ku evan qewa'idêd hatî gotin mitala û fikir bike û ji boy xo bigire mêzên. Û ef'alêd mayî jî bi wan biwezine û li wan qiyas bike û nexelîte. Lewranê weqt teng bû, beyana hemûyê mimkin nebû. Û ger ne, min dê ji boy xatira Mîr Jaba yê konsil, bi nîyatekî qenc bikira. Hinde miyesser bû. Wallahû e'lem. 1283.

Ev berhema Bazîdîyî ku niha em pêşkêş dikin ji bo dîroka xebatên kurdî jî gelekî nirxdar e. Bi qasî ku em dizanin mînakê xebateka bi vî rengî ku bi taybetî li ser kêşana karan e, tune ye. Xebateka din ya Bazîdîyî jî hebû ku bi berfirehî cih dabû mijarên rêzimanê lê ew xebat mîna vêya bi taybetî li ser mijarekê nebû jî hev pir cuda ne. Em dikarin saloxdana vê berhemê weha bikin:

Navê Berhemê: Di destnivîsê da tu nav yan sernaveka kurdî ji bo berhemê nehatîye nîşandan; lêbelê A. Jaba navê berhemê bi fransîzî wekî “Conjugaison des Verbes Kurdes” nivîsîye. Kurdîya vî navî jî dibe “Kêşana Karên Kurdî”.

¹ Ji bo agahîyên berfireh yên li ser koleksiyona A. Jabayî binêre, Öztürk, M. (2017). *Koleksiyona Aleksandre Jaba ya destnivîsên kurdî (vekolîn û saloxdan)*, Ankara: Lîs

Mielîf (Daner): Mela Mehmûdê Bazîdî

Cureyê Berhemê: Pexşan (Rêzimana Kurdî)

Zimanê Berhemê: Kurdî (Kurmancî)

Hejmara Pelan, Cureyê Xetê, Taybetîyên Berg û Kaxezê û hwd: Nisxe 48 wereq (96 rûpel) e. Metin di nava 46 wereqan da ye. Wereqa “1a”yê vala ye. Bi elfabeya erebî û bi xeta ruq’eyê hatîye îstînexkirin. Berg tune ye û kaxezeka zer û ji rêzê hatîye bikaranîn. Di hin wereqan da ji bo rêzan xêz hene û hin ji wan jî vala ne. Hejmarên rêzan ji hev cuda ne. Li bin û li ser hin rêzên resen, ji alîyê A. Jaba ve wergerandina wan ya fransîzî heye.

Ebada Destnivîsê: 22 cm × 15 cm.

Pêşîya Destnivîsê: (wr. 3b) Nimûden. Nîşan dan. Fi’lê mazîyê me’lûm. Min nîşan da, Te nîşan da, Me nîşan da, We nîşan da, Wî nîşan da, Wan nîşan da ...

Dawîya Destnivîsê: (wr. 48a) ... Ismê mef’ûl. Ê hatî lezandin. Ismê mekân. Cîyê lezê. Ismê zeman. Çaxê lezê.

Qeyda Îstînexê: (wr. 48a) Temam şod der weqtê ‘esir. Lî eclî Mîr Jaba fi Erzirom. 1283.

Mistensîx: Mela Mehmûdê Bazîdî

Dîrok û Cihê Îstînexê: Hicrî: 1283, Erzirom.

Mîladî: 1866, Erzirom.

Têbînîyên Giring: Ev destnivîs, rîsaleyekê ji bo fêrkirina zimanê kurdî ye. Bazîdî ji bo şexsê Jaba amade kirîye. Dabeşkirina naverokê û ravekirin di bin bandora tîpolojîya zimanê erebî da ye: Kar (dem, rawe, têperî, kêşan, erênî, neyînî ...) zayenda navdêran, mêjer, hevalkar, hevalnav, cihnavk, ev hemû mijarên ku di nav vê berhemê da ne. Di du cihan da rahênan li ser hevokan hene. Jaba ew ji xwe ra wergerandine zimanê fransîzî. Di wereqa “1a”yê da Bazîdî ji bo Jabayî bîranîneka hestîyar û kurt nivîsîye. Jaba ev bîranîn li jora heman wereqê wergerandîye fransîzî (wr. Zehrîye).

Di heman cihê da Jabayî derbarê vê berhemê da bi fransîzî hin têbînîyên xwe jî nivîsîne. Li her du alîyên jora wereqan hejmarên rûpelan bi reqemên erebî hatine tomarkirin û li wereqên “a”yê (çepê) jî bi latînî hatine nivîsîn.

BEŞA YEKEM

NIRXANDINA BERHEMA
MELA MEHMÛDÊ BAZÎDÎYÎ

NIRXANDINA BERHEMA MELA MEHMÛDÊ BAZÎDÎYÎ

Ev berhema Bazîdîyî, bi giranî li ser morfolojîya kêşana karan e û zêdetirî bîst karên kurdî wekî mînak pêşkêş kirine. Wî kar li gor cihnavkên kesane û li gor demên borî, niha û dahatîyê û neyînîya van deman û dîsa li gor raweyên fermanî, aktîf û pasîf û hwd kêşane. Lê herçend piranîyê berhemê ji kêşana karan pêk dihê jî, beşek biçûk ji vê xebatê li ser sentaksa kurmancîyê ye û behsa hêmanên hevokê û hevokên curbicur dike. Bazîdî bi xwe jî di vê xebatê da dîyar kirîye ku berhema wî ji nehiw (sentaks) û serfê (morfolojî) pêk dihê û weha dibêje: *“Me’lûmê te bitin ku ev qewa’idêd ku di vê rîsalê da hatîye zikir û beyan kirin, ji usûlê qewa’idêd ‘ilûmêd nehwa û serfê ne.”* [wr. 23b].

Ev berhema Bazîdîyî zêde nayê zanîn û heta niha nehatiye çapkirin. Aydın (2019) li ser vê berhemê gotarek nivîsîye ku gotara wî bêtir danasîna berhemê ya ji alîyê fîzîkî, nasnameyî û naverokî ye û li ser naveroka wê analîz cih nagirin.

Bazîdîyî di çerçoveya morfolojîya kurmancîyê da, ne tenê li ser karan û kêşana wan, lê li ser beşên axiftinê (parts of speech) yê din jî sekinîye. Wî di bin tesîra tîpolojîya rêzimana erebîyê da, beşên axiftinê wekî sê beş dîtine ku “kar”, “navdêr” û “herf” in. Mijarên wekî yekhejmarî, duhejmarî û pirhejmarîya navdêran, nîsbet, îzafe, bikaranîna daçekan û hwd bi vê mantixa dabeşkirina erebîyê, tê da cih girtine. Em dê di vê xebatê pêşî li ser taybetîyên zimanê Bazîdîyî û piştra jî li ser naveroka berhemê nirxandinan bikin.

Zimanê Bazîdîyî

Bazîdî ji ber ku li gor tîpolojîya zimanê erebî ev berhem nivîsîye hemû têgihên rêzimanî jî bi erebî ne. Eger em lîsteya termên ku Bazîdîyî bi kar anîne, bidin; hem mijar hem jî dewlemendîya naveroka xebata Bazîdîyî dê hêsantir bihê famkirin. Termên ku Bazîdîyî bi kar anîne û li hember wan jî bergindên ku îro dihên bikaranîn, ev in:

alet	: navgîn
cem’i	: pirhejmar
emr	: ferman
emrê hazirî	: raweya fermanî
esmau’l-işarê	: navên nîşanê